

PRAWO DO SĄDU

2026

PRAWO DO SĄDU

Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawowany jest przez: Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne i sądy wojskowe. Szeroko rozumiane uprawnienie obywateli do sądów stanowi jedno z ich fundamentalnych konstytucyjnych praw. Każda osoba pozostająca w sporze zachowuje prawo do złożenia odpowiedniego pozwu lub wniosku do sądu, wnosząc o rozpatrzenie określonej sprawy przez niezawisły i bezstronny skład orzekający.

Podstawowymi elementami prawa obywateli do sądu są:

1. prawo do sprawiedliwego wyroku sądowego wraz z uzasadnieniem (prawo do rozpatrzenia sprawy i uzyskania wiążącego jej rozstrzygnięcia przez niezależny, bezstronny, niezawisły sąd),
2. prawo dostępu do właściwego sądu,
3. prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej (m.in. prawo do odpowiednio ukształtowanego systemu środków dowodowych i środków zaskarżenia, prawo stron do przedstawienia argumentów, prawo obywatela do bycia rzetelnie i profesjonalnie reprezentowanym, prawo do obrony, prawo do uczciwego, publicznego, jawnego procesu, prawo dostępu do informacji o stanie sprawy, prawo do rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie bez nieuzasadnionej zwłoki),
4. obowiązek sądu zbadania wszystkich istotnych aspektów danej sprawy (rozpoznania istoty sprawy),
5. obowiązek ujawnienia w sposób jasny, rzeczowy, klarowny, czytelny toku rozumowania sądu w celu stworzenia adresatowi orzeczenia (decyzji prawnej) możliwości weryfikacji argumentacji przedstawionej w jego uzasadnieniu,
6. przejrzyste zaprezentowanie motywów rozstrzygnięcia sądowego (tzw. rzetelne uzasadnienie),
7. unikanie arbitralności, w szczególności poprzez oparcie procedury prawnej na zasadzie jawności postępowania, równości stron i zapewnienie udziału zainteresowanych podmiotów w postępowaniu sądowym,
8. zapewnienie przewidywalności rozstrzygnięcia sądowego i spójności działania systemu (wymiaru) sprawiedliwości.

Obywatelom przysługuje również uprawnienie do czynnego udziału przed sądami dyscyplinarnymi. Prawo do sądu dyscyplinarnego to przede wszystkim prawo dostępu do sądu oraz prawo do rzetelnego procesu, rozumiane zgodnie z ogólnymi standardami przyjętymi w prawie międzynarodowym i europejskim. Przykładem postępowania dyscyplinarnego może być pociągnięcie adwokata do odpowiedzialności z tytułu nienależytego wykonywania swoich obowiązków związanych z prowadzeniem sprawy. Rozprawa przed sądem dyscyplinarnym ma charakter *quasi-sądowy*. W związku z powyższym, współkształtują one zatem standard ochrony prawnej.

Podstawą prawną pozwalającą skorzystać z prawa obywateli do sądu jest art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z brzmieniem ust. 1 niniejszego przepisu każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Z kolei, w świetle ust. 2 ww. regulacji, wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Kolejnym przepisem prawnym wynikającym z naczelnego aktu normatywnego w Polsce odwołującym się do zasady prawa obywateli do sądu jest art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, który stanowi, że pozbawienie obywatela prawa do sądu nie może nastąpić na mocy ustawy. Strona postępowania sądowego, w sprawie której zapadł niekorzystny wyrok zachowuje prawo wniesienia odwołania do sądu I instancji za pośrednictwem sądu pierwszej instancji. Sprawa jest wówczas rozpatrywana przez inny skład orzekający, co pozostawia nadzieję na inny sposób spojrzenia na sprawę, czego wyrazem może być odmienne rozpatrzenie sprawy.

Kwestia dotycząca prawa do sądu została również uregulowana przepisami rangi ustawowej. Prawo do sądu zostało wyrażone w art. 7 ustawy – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (dalej p.p.s.a.) oraz w art. 10 p.p.s.a. Pierwszy z nich stanowi, że sąd administracyjny powinien podejmować czynności zmierzające do szybkiego załatwienia sprawy i dążyć do jej rozstrzygnięcia na pierwszym posiedzeniu. Drugi z kolei stanowi, że rozpoznawanie spraw odbywa się jawnie, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Przepisy te mają na celu zapewnienie obywatelom nie tylko sprawiedliwego i rzetelnego procesu, ale rozpatrzonego w możliwie jak najszybszym terminie. Zmierzają one do rozwiązania zaistniałego pomiędzy stronami sporu.

Istotnym standardem wynikającym z zasady prawa do sądu jest nie tylko rzetelne i możliwie jak najszybsze wydanie orzeczenia, ale również jego wykonanie w postaci przeprowadzonego przez komornika sądowego postępowania egzekucyjnego, na którym ciąży obowiązek dochowania należytej staranności przy wyegzekwowaniu należnych wierzycielom kwot pieniężnych.

Jednym z przejawów niezakłóconego prawa do sądu są możliwie jak najniższe wysokości opłat i kosztów sądowych. Nie mogą być one ustanawiane w sposób zbyt wygórowany, ponieważ utrudniałyby wówczas dostęp obywateli do sądu. Nie może w praktyce dochodzić do sytuacji, w których możliwość wystąpienia przez danego obywatela na drogę postępowania sądowego byłoby utrudnione z uwagi na uszczerbek na jego majątku.

W ustawie o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, w zakresie zwolnienia od ich ponoszenia, została przewidziana następująca procedura. W myśl art. 102 ust. 1 i 2 ww. ustawy zwolnienia od kosztów sądowych może się domagać osoba fizyczna, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ich ponieść bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny lub ich poniesienie narazi ją na taki uszczerbek. Do wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych powinno być dołączone oświadczenie obejmujące szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania osoby ubiegającej się o zwolnienie od kosztów. Oświadczenie sporządza się według ustalonego wzoru. Jeżeli oświadczenie nie zostało złożone albo nie zawiera wszystkich wymaganych danych, sąd wezwie wnioskodawcę do uzupełnienia braków formalnych na podstawie art. 130 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (dalej k.p.c.).

Ponadto strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub w części, może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego. Osoba fizyczna, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny (art. 117 § 1 i 2 k.p.c.). Sąd uwzględni wniosek, jeżeli udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie uzna za potrzebny.

Obywatele mają najczęściej styczność z sądami powszechnymi. Dzielą się one odpowiednio na sądy rejonowe, sądy okręgowe oraz sądy apelacyjne. Co do zasady, sądami pierwszej instancji są sądy rejonowe. Niemniej jednak, w pewnych przewidzianych prawem

okolicznościach sądami pierwszej instancji mogą być sądy okręgowe. Zgodnie z treścią art. 17 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego do właściwości sądów okręgowych należą sprawy:

- 1) o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe oprócz spraw o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka, o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz o rozwiązanie przysposobienia;
- 2) o roszczenia wynikające z Prawa prasowego;
- 3) o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa siedemdziesiąt pięć tysięcy złotych, oprócz spraw o alimenty, o naruszenie posiadania, o ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami, o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym oraz spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- 4) o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;
- 5) o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
- 6) o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem;
- 7) o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.

Wskazane wyżej przypadki, w których określony sąd okręgowy jest właściwy dla rozpatrzenia danej sprawy w zamiarze ustawodawcy mają na celu odciążenie funkcjonowania sądów rejonowych, a co za tym idzie przyspieszenie prowadzonych postępowań sądowych. Stronie niezadowolonej z wydanego wyroku przysługuje prawo do wniesienia apelacji. Zanim wskazana czynność zostanie dokonana, należy w nieprzekraczalnym terminie 7 dni od dnia ogłoszenia wyroku wnieść do sądu wniosek o sporządzenie pisemnego uzasadnienia wyroku oraz doręczenie go na adres zamieszkania zainteresowanej strony. Przedmiotowy wniosek podlega opłacie sądowej w wysokości 100 zł.

W postępowaniach sądowych osoby, których nie stać na pokrycie kosztów reprezentacji przez profesjonalnego prawnika mają zagwarantowaną możliwość uzyskania pomocy prawnej z urzędu. W procedurze cywilnej przyznanie pomocy prawnej z urzędu zostało uregulowane w

przepisach art. 117–124 k.p.c. Według art. 117 k.p.c. „strona zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części, może domagać się ustanowienia adwokata lub radcy prawnego” (§ 1), natomiast „osoba fizyczna, niezwolniona przez sąd od kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego, jeżeli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny”. Oświadczenie osoby fizycznej obejmuje dane o jej stanie rodzinnym, majątkowym, dochodach i źródłach utrzymania (art. 117¹ § 1 k.p.c.). Wzór ww. oświadczenia zawiera rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 kwietnia 2010 r. w sprawie określenia wzoru oświadczenia o stanie rodzinnym, majątku, dochodach i źródłach utrzymania osoby fizycznej ubiegającej się o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego (Dz.U. 2015, poz. 526 tekst jedn.). Niezłożenie oświadczenia na „urzędowym formularzu” nie jest brakiem formalnym, ale powinno zawierać wszystkie informacje wymagane w ww. wzorze.

W postępowaniu sądowoadministracyjnym pomoc prawna z urzędu określana jest mianem prawa pomocy. Prawo pomocy zostało uregulowane w art. 243–262 p.p.s.a. Obejmuje ustanowienie adwokata, radcy prawnego, doradcy podatkowego lub rzecznika patentowego oraz zwolnienie od kosztów sądowych (art. 244 § 1 p.p.s.a.). Prawo pomocy może zostać przyznane w zakresie całkowitym – jeżeli osoba fizyczna „wykaże, że nie jest w stanie ponieść jakichkolwiek kosztów postępowania” lub częściowym – jeżeli „wykaże, że nie jest w stanie ponieść pełnych kosztów postępowania, bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny” (art. 246 § 1 p.p.s.a.). Wniosek o przyznanie prawa pomocy składa się na urzędowym formularzu, którego wzór określa rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie określenia wzoru i sposobu udostępniania urzędowego formularza wniosku o przyznanie prawa pomocy w postępowaniu przed sądami administracyjnymi oraz sposobu dokumentowania stanu majątkowego, dochodów lub stanu rodzinnego wnioskodawcy (Dz.U. 2024, poz. 1451 tekst jedn.). Niedopełnienie tej czynności stanowi brak formalny podlegający usunięciu poprzez wezwanie strony do złożenia wniosku na urzędowym druku. Wniosek powinien zawierać oświadczenie strony obejmujące dokładne dane o stanie rodzinnym i majątkowym i dochodach, a także „oświadczenie strony o niezatrudnieniu lub niepozostawianiu w innym stosunku prawnym z adwokatem, radcą prawnym, doradcą podatkowym lub rzecznikiem patentowym” (art. 252 § 1 p.p.s.a.).

Zgodnie z art. 78 § 1 k.p.k. „oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaze, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny”. Sąd nie może odmówić wyznaczenia obrońcy z urzędu wskazując jaką podstawę skorzystanie przez oskarżonego z nieodpłatnej pomocy prawnej lub nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego. Na mocy art. 88 k.p.k. przepis ten stosuje się odpowiednio do ustanowienia pełnomocnika dla strony innej niż oskarżony oraz osoby niebędącej stroną pod warunkiem, że „wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu” (art. 87 § 1 i 2 k.p.k.). Zazwyczaj pełnomocnik ustanawiany jest w celu reprezentowania interesów pokrzywdzonego. Najczęściej osoby fizycznej lub prawnej, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przestępstwem (art. 49 § 1 k.p.k.).

W dalszej części informatora prezentujemy dwa wzory pism w postępowaniu cywilnym - wzór wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych oraz wzór wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu.

Wzór wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych

Olsztyn, dnia

**Sąd Rejonowy
I Wydział Cywilny
w Olsztynie**

Wnioskodawczyni: Janina Kowalska
ul. Krasnoludków 5/12
10-900 Olsztyn
PESEL: 80082303879

Wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych

Wnoszę o zwolnienie mnie od kosztów sądowych w całości w sprawie o podział majątku wspólnego, gdyż nie jestem w stanie ponieść kosztów opłaty od wniosku i pozostałych kosztów postępowania, bez uszczerbku dla koniecznego utrzymania siebie i rodziny.

Janina Kowalska

Załącznik:

- oświadczenie o stanie rodzinnym, majątkowym, dochodach i źródłach utrzymania.

Wzór wniosku o ustanowienie pełnomocnika z urzędu

Olsztyn, dnia

**Sąd Rejonowy
I Wydział Cywilny
w Olsztynie**

Wnioskodawczyni: Janina Kowalska
ul. Krasnoludków 5/12
10-900 Olsztyn
PESEL: 80082303879

Wniosek o ustanowienie pełnomocnika z urzędu

Wnoszę o ustanowienie pełnomocnika z urzędu celem sporządzenia w moim imieniu wniosku o podział majątku wspólnego i reprezentowania mnie w sprawie.

Uzasadnienie

Nie jestem w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia pełnomocnika z wyboru bez uszczerbku dla koniecznego utrzymania siebie i rodziny. Skomplikowany charakter sprawy i brak odpowiedniej wiedzy sprawia zaś, iż sama nie jestem w stanie sporządzić wniosku o podział majątku, ani też należycie bronić swych interesów przed sądem.

Janina Kowalska

Załącznik:

- oświadczenie o stanie rodzinnym, majątkowym, dochodach i źródłach utrzymania.

Stowarzyszenie Obywatelskiej Pomocy Prawnej
prowadzi w 2026 roku siedemnaście punktów
nieodpłatnej pomocy prawnej i nieodpłatnego
poradnictwa obywatelskiego na terenie Elbląga,
Olsztyna, powiatu mrągowskiego,
choszczeńskiego, płońskiego, przasnyskiego,
oleckiego, pułtuskiego, bartoszyckiego,
łęczyckiego, pilskiego, suwalskiego,
lidzbarskiego, gołdapskiego.

Zadania publiczne są finansowane z budżetu
państwa ze środków otrzymanych od powiatów.

